

לקראת לימוד בראשית, פרק א'

שלמה גולדשמידט

א) עמדה פרשנית כלפי הפרק

אנשים רבים מכנים את המתואר בפרק א' של ספר בראשית בשם "בריאת העולם", אך אין השם הזה מתאים לכתוב שם. אין שם רמז ליצירת הפלנטה — התבל — בצורת כדור, כפי שאנחנו יודעים היום, או בצורת צלחת, כפי שקדמונינו תיארו להם אלא מסופר שם, איך "נעשו" שמים וארץ. (במקרא — אין מכנים את העולם" בתיבה אחת, כמושג אחד, אלא תמיד בלשון "שמים וארץ". ראה למשל בתהילים קט"ו: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני-אדם" — שתי ישויות!)

בנו יעקב, בפירושו הגדול לספר בראשית, מסביר (בראשית א' א') שבריאת שמים וארץ היא "התהוות האדמה אשר עליה ובסביבתה יחיה האדם, ישלוט עליה, יעבוד שם וינוח, ורק עבורו הוכנה — יצירת החיות שתהיינה לשרותו — הצמחים שמהם יזין את עצמו — צבא השמים שיאירו לו... — וכיצירה ראשונה — האור שישמש כערך הזמן. כל אלה נעשו ב"ששת ימי המעשה", ולא כתיאור היצירה בפרק של ההיסטוריה או ככתיבת דברי הימים של התבל, אלא כדי תיאור העולם של בני האדם, בחלוקתו העניינית... עד המנוחה, עם כניסת היום השביעי, שנתברך ונקדש לשם זה. סיפור הבריאה אינו בא לספק ספקולציות מדעיות או הבהרות לכגון אלה, אלא הוא ישמש את הרעיון של מעשה-דתי, לשם הכרת תכליתו של העולם לפי מוצאו, כדי להראות לאדם את מעמדו על הארץ הזאת.

תיאור "מעשה ששת הימים", המראה איך ה' בנה לאדם את ביתו והושיכו אל שולחנו הערוך, מתחיל רק בפסוק ג' כאן פותח תיקון הארץ והשמים, כפי שנראים לאדם, כשמתחתם עפים הציפורים ואלהים נצמדים הכוכבים המאירים, ואשר מעליהם שמורים המים העליונים, ואלה עתידים לרדת משם או לברכה או כקללה וכעונש.

ולשם מה נכתב הפרק? היטיב לבטא את המסר של הפרק מ"ד קאסוטו, בפתיחת פרושו: "כוונת התורה בפרשה זו הריהי להורות, שכל העולם וכל מה שנמצא בעולם נברא ב"מאמרו" של האל היחיד, כפי רצונו הפועל בלי מעצור".

אך המסר הזה אינו יכול להיקלט על-ידי ילדים בגיל הרך, כי הוא בנוי על ההפשטה של מאמרי האל כבטוי לגילוי רצונו. גם מסיבות אחרות פרק א' של בראשית אינו מתאים ביותר עבור הגיל הרך. אין בו כל עלילה, ועל כן גם אין לספר אותו בגן-ילדים, הרצוי היה ללמד

אותו מאוחר יותר, וכך נהגו לעשות לפני עשרות בשנים, כאשר היה קיים המנהג לפתוח את לימודי ספר בראשית בפרשת לך-לך. היום אינני רואה כבר אפשרות כזאת.

ב) הממצא בהוראת הפרק בביה"ס

הממצא בהוראת פרקנו בבתי הספר הנו עלוב מאוד. הילדים מכוונים ע"י המורות לשים לב למה ש"נברא" בכל יום ויום בלבד (לקונקרטי בכתוב). בסיום הלימוד נשאלת השאלה: "מה ברא ה' ביום ...? (יש ששרים את השאלה הזאת בניגון שמקורו ב"חדר"). אין כל תשומת לב ל"מאמר" ה' באותו עניין.

בסוף שולפת המורה ציור קטן — לעיתים סכמתי ביותר — המראה את הנברא באותה יחידה ומצמידה אותו אל הלוח. בסוף הפרק רואים איפוא ששה ציורים כנגד ששת הימים. מובן שהציורים האלה אינם מצטברים להמחשת מעשה הבריאה כולה. יש להזכיר גם את התופעה, שהמורות משמיעות לעתים קרובות אל הפירוש שהפועל "ברא" משמעו "יש מאין" (דבר בלתי נתפס למבוגרים כל שכן לילדים!). בכל מקרה אין מקום לפרוש הזה בפרקנו; והא ראי: בפסוק כ"ז כתוב "ויברא אלוהים את האדם..." אך בפסוק ז' נאמר שה' עשה את האדם מעפר דוקא (יש מי ש!). מן הראוי לפרש את הפועל "ברא" במובן של "מעשה חדש" (וראה במדבר ט"ז ל).

ג) הצעה להוראת הפרק

לפי הצעתנו יהיה הלימוד בנוי ומבוסס על קריאה מיוחדת ע"י המורה, שתדגיש בין השאר את מאמרי ה' מדי יום ביומו, וזו הודגמה על ידנו בכיתה, בסדנא לדידקטיקה בכתה ג' גנות, במכללת אפרתה.

הפסוקים ייקראו במנות קטנות וקטנטנות על ידי המורה, בקריאה אטית מאוד ובהדגשה רבה, כפי שהדבר יכתב לה על ידי טעמי המקרא — בהדגשות ובהפסקות, לפי טעמי המקרא המפסיקים, נוסף על תופעות של מילים בקריאה מלעיל, שיתנו לקריאה אופי חגיגה מיוחד. (לדוגמא: "ולחשך קרא לילה").

פירוש המילים:

את הפסוק הראשון נקרא, בהתאם לפירושו של רש"י, ככותרת או כפתיחה לפסוקים הבאים, הלא השמים "נבראו" ונקראו בשם זה בפסוקים ז' ח'. יצוין שמספר המילים הקשות הוא קטן ביותר, ופירושו ינתן מיד, עם הקריאה הראשונה של המילה (למשל "תהו ובהו" — מבלבל ובלי סדר). גם המושגים הכלליים בתואר ששת הימים ידועים לילדים, כי מדובר בעולם "שלחם", בדברים שרואים עיניהם ממש.

מגמת ההוראה:

מכאן נוכל להצביע על מטרתנו בהוראת הפרק: הילדים יכירו כי כל מה שנמצא בעולמנו נעשה במאמרו של ה' וכדברו. ראוי לעודד את הילדים לספור את המאמרים של ה' בקשר עם הבריאה, וייתכן שימצאו אפילו עשרה מאמרים.

אנחנו רואים את העיקר בהפניית תשומת לבם של התלמידים למאמר של ה' בכל פעם, עד

שנוכל בסיום הפרק להציג לפנינו את הכתוב בסידור: "ברוך שאמר והיה העולם". מובן שאין אפשרות להגיע למו"מ דידקטי לגבי הנאמר בפרק, ועל כן בחרנו בהשמעה פרונטלית של הכתובים.

המחשה:

כדי להמחיש את מעשה ששת הימים, אנחנו מלווים את הלימוד בהתקנות ציור, או יותר טוב, במעשה הדבקה ("קולאג") קולקטיבי. החל מן היום השני, עם מעשה הרקיע ועד יום השישי. עם "שיא" הבריאה תוצג כל "הבריאה" על הפלקט הגדול.

אשר לרקיע יהיה הקרטון מצופה בראשונה בנייר משי כחול (= הכל מלא מים), אשר ייתלש בחציו העליון, כדי חשיפת הרקיע בדמות קשת כחולה מעל. ביום השלישי ייתלש גם ניר המשי הכחול בחציו התחתון של הקרטון, ותיראה היבשה (גם גבעות והרים) בצבע צהבהב בצד אחד והים הכחול בצד השני (ולא יותר משליש השטח, כי "בארץ" נדביק הרבה דברים בהמשך). תיטיב לעשות המורה, אם תתקשר עם מורה לציור או גרפיקאית, כדי ליצור את האלמנטים השונים לציור (ע"י הילדים?) או את האלמנטים להדבקה. עבור היום הרביעי נכין גם פלקט גדול עבור הלילה, הפלקט יכסה "בלילה" את הבריאה כולה. עליו יהיה אפשר להדביק ירח וכוכבים בצבע זהב. יש להכין שמש גדולה ומפוארת לשמים ביום.

"ויהי ערב ויהי בוקר..." הפסוק, המסיים את כל אחד מימי הבריאה, דורש פירוש קצר כדי שהילדים יבינו את כוונת המקרא, ובמיוחד "ביום" הראשון. "ויהי ערב ויהי בוקר..." — הלילה הגיע לסופו — הבוקר, ועם אור הבוקר התחיל יום חדש. אם הבוקר מציין את תחילתו של יום חדש, הרי הלילה שזה נגמר שייך עוד ליום (יממה) האחרון. הדבר הזה ראוי לציין במיוחד בפסוק "ויהי ערב ויהי בוקר יום השישי", ובבוקר התחיל יום השביעי — השבת (ראה בפירושו של רשב"ם).

ויכולו:

שלושת הפסוקים א'—ג' בפרק ב' שייכים עדיין לשבוע של הבריאה. המורה תקרא את הפסוק הראשון ("ויכולו" — נגמר), ותשאל בכיתה אם מישוהו זוכר את הדברים האלה מבית הכנסת בליל שבת. יש לנחש שיהיו כאלה בכיתה, ויהיה מקום לומר את שלושת הפסוקים בניגון של התפילה. יש לכונן את הכיתה בפעם האחרונה אל הפלקט הגדול ולומר את "ויכולו" מול התמונה שמראה את "השמים והארץ וכל צבאם".

קיים נוהג פסול אצל מורות רבות להציג בכיתה ציורים של שני הפסוקים עם כוס של קירוש, כדי לפאר את השבת הזאת, הדבר מביא לידי עירובוב וכלכלול בין שבת—בראשית לבין שבת "שלנו".

המשך:

הצגת הכתוב בסידור: "ברוך שאמר והיה העולם", ואחר כך מבט אל הפסוק הבא מגלה לנו את הכתוב "אלה תולדות השמים והארץ", כאן עומדים אנו לפני המעבר אל העלילה הגדולה של יצירת (בריאת) האדם הראשון.

(ד) סיכום עיקרי ההצעה

1. הצגה דראמטית מופגנת ע"י קריאה מוטעמת.
2. הדגשת המאמר האלוקי ולא פרטי סיפור יצירת כדור הארץ.
3. מבט כולל על כל הימים ולא על כל יום.
4. פעילות אקטיבית משותפת של הילדים והמורה יוצרים יחד מסגרת דינאמית הולכת ומתגבשת, כשלנגד עיניהם המסגרת הכללית של "שמים וארץ" ולא הפרטים.
5. להימנע מלערבב מרכיבים בקשורים לשבת "שלנו" לתוך שבת פראשית.
6. להימנע משימוש במושגים בלתי מובנים כמו "יש מאין" וכדו'.